

הפינה ההיסטורית: הבית בארנונה שהיה לנכס לאומי

kolhair.co.il/arena/230370

אדם אקרמן

13 ביולי 2024

בשנת 1924, לאחר 12 שנים שבהן התגורר בגרמניה, חזר שמואל יוסף עגנון להתגורר בירושלים. לציון לציון 100 שנה לעלייתו לצמיתות לירושלים – כך הפך ביתו של הסופר ברחוב קלזנר לנכס לאומי למען הדורות הבאים

פורסם בתאריך: 13.7.24 12:07

מאת: אדם אקרמן

פעמיים בחייו עבר שמואל יוסף עגנון, מגדולי הסופרים העבריים בעת החדשה, להתגורר בירושלים. לישראל הגיע עגנון בשנת 1908, בהיותו בן 20, מהעיירה בוצ'אץ מגליציה (כיום באוקרינה) – בהיותו כבר ידוע כסופר צעיר. עגנון התיישב תחילה ביפו – ורק בינואר 1912 עבר לירושלים. באוקטובר 1912 כבר נסע עם ארתור רופין – מנהל המשרד הארצי-ישראלי ביפו, שעגנון היה מזכירו, לגרמניה – ונשאר שם עד שנת 1924. עם חזרתו ארצה, בהיותו בן 36 נשוי ואב לשני ילדים, הגיע שוב לירושלים – הפעם לצמיתות.

הוא התגורר בגפו, מאחר שאשתו ושני ילדיהם נותרו בברלין עד שיתבססו. תחילה התגורר בדירות שכורות במרכז העיר (סמוך לרחוב שמאי בימינו), עבר לבניין מחניים (ברח' שבטי ישראל) ומשם לדירה שכורה בדרום תלפיות, שנשדדה בפרעות תרפ"ט 1929. בשנת 1931, בעיקר בכספי ירושת אשתו, רכשו בני הזוג את הבית הדו-קומתי ברחוב קלזנר 16 בארנונה.

בית ש"י עגנון בארנונה (צילום: אדם אקרמן)

כ-40 שנה התגורר עגנון ברחוב קלזנר עד פטירתו ב-1970. המבנה המשמר חלק ניכר ממסכת חייו ומורשתו של אחד מגדולי הסופרים הישראלים (אם לא הגדול שבהם), והיחיד שקיבל פרס נובל ב-1966, נשמר כעת לדורות.

הבית ניצל משנוי ייעודו, על ידי מי שהיה בעבר ראש עיריית ירושלים מרדכי איש שלום. בטקס מתן אזרחות כבוד לעגנון שהתקיים בשנת 1962 בבית העירייה, העלה הפרופ' דב סדן חוקר ספרות וחתן פרס ישראל למדעי יהדות את ההצעה לשמור את בית עגנון כנכס לאומי למען הדורות הבאים, זאת בשל הדגש הרב על מקומה של ירושלים בכתביו. עגנון עצמו הופתע והשתומם מהרעיון ושתק. איש שלום הרים את הרעיון ועם מותו של עגנון טיפל נמרצות בנושא, אף שלראש העיר טדי קולק דאז, לא נראה שהעירייה צריכה לשאת על עצמה מעמסה זו, אלא שהמשפחה צריכה לוותר על כל תמורה בעבור הבית לצורכי הציבור. איש שלום לא ויתר ובסיוע שר החינוך אהרון ידלין, ראש הממשלה יצחק רבין, ונשיא האוניברסיטה והאפוסטרופוס הכללי של המדינה – גויס סכום נכבד של 5 מיליון דולר, על מנת להפוך את הבית לנכס תרבותי-לאומי. כך זכתה ירושלים ליעד תרבותי לביקורי אלפי ישראלים (רבים מהם תלמידים וסטודנטים) ותיירים מידי שנה. המקום מאפשר מפגשי ספרות והצצה אל חיי הסופר הצנוע והציוני – כדוגמת "בית ביאליק" התל אביבי או "בית דיקנס" בלונדון. וכך, הסופר העממי והפורה, שהחל כבר בילדותו לכתוב שירים ביידיש ובעברית (הראשון נכתב בגיל 5), שסימן את מעבר דורות הסופרים של העבר לעולם של ימינו ואת תחיית השפה העברית וזכה להגיע לפסגת הספרות העולמית – קיבל אכסנייה קבועה בירושלים.

ש"י עגנון (צילום: מתוך ויקיפדיה)

המבקר בבית עגנון מופתע מצניעותו ופשטותו. בקומה התחתונה נשתמר חדר האורחים המקורי עם השולחן וכן חפצים שונים המונחים עליו, כמו הטלפון המסורבל, מקלט הרדיו המיושן וכלי לאחזקת קוביות סוכר. נעשה ויתור על חדרי השנה, הוסרו הקירות בינם לבין חדר האורחים, וכך נוצר חלל שהוסב לאולם הרצאות, המשמש לאירועים תרבותיים מגוונים. מחדר האורחים עולים לקומה השנייה, שהיא לב הבית, ובה ממוקמת הספרייה המרשימה והעשירה של עגנון ובה קרוב ל-9,000 אלפים ספרים. במרכז החדר נמצא שולחן הכתיבה שעליו מכונת הכתיבה – ועמוד הכתיבה לצידו (הסופר אהב לכתוב בעמידה). לספרייתו קרא עגנון "קודש הקודשים" והספרים מונחים על מדפים באותו הסדר בו השאיר אותם והם מחולקים לפי נושאים: היסטוריה, מחשבת ישראל, תורת הלשון, תנ"ך, מדרש ואגדה, קבלה וחסידות, ספרות על ירושלים.

הסופר שמעולם לא למד באוניברסיטה, והשכלתו נרכשה בכוחות עצמאיים, הושפע מאוד מילדותו מהתנ"ך, ספרות חז"ל וסיפורי חסידים. בשפה ובסגנון מיוחדים ומקוריים, שלעיתים נראים ארכאיים, הצליח לתאר את חיי היהודים בגולה – ואת אוירת החיים בימי העלייה השנייה ביפו ובירושלים – תוך שימוש נרחב במקורות התנ"ך, המשנה והתלמוד. יצוין כי בתי הבכורה של עגנון, אמונה ירון, עסקה משך כ-30 שנה לאחר מותו בעריכת כתביו והגשתם לדפוס, והכפילה בכך את היקף יצירותיו שנחשפו לציבור.

ליד עמוד הכתיבה (צילום: באדיבות בית עגנון)

שם משפחתו היה צ'צ'קס, ורק לאחר שכתב את חיבורו הראשון בארץ "עגנות", החליט לפרסם אותו תחת השם "עגנון", שאימץ ככינויו הספרותי. ספרייתו הענפה היתה מקור לגאוותו והנאתו, ונמצאים בה גם ספרים נדירים, שהעתיק שבהם הודפס 1534. ספריה זו היתה עבורו מעין פיצוי לעוגמת הנפש, שנגרמה לו ביוני 1924, בדיוק לפני מאה שנה, כאשר פרצה שריפה בביתו בבאד הומבורג בגרמניה, השריפה

שאחזה בכל הבית, כילתה את היצירות שכתב בגלות ואת ספריתו בת 4,000 ספרים. אירוע טראומתי זה, בו נשרפו בין השאר דפי רומן שכתב "בצרוח החיים" ועמד להתפרסם, גרמו לו ולאשתו להחלטה לעזוב את הגולה ולעלות לארץ ישראל.

מלבד פרס נובל שבו זכה עגנון, ולצערנו במשותף עם המשוררת והמחזאית היהודייה נלי זק"ש, הוענק לו גם פעמיים פרס ישראל לספרות. יצירתו "תמול שלשום", שפורסמה ב-1945, נחשבת לחשובה ביותר שלו, וישנם מבקרי ספרות שטענים שזהו הרומן החשוב ביותר שכתב בעברית. היצירה כוללת פרטים אוטוביוגרפיים רבים, אך עגנון בחר לקרוא לגיבורו יצחק קומר. רומן זה מתאר את העלייה השנייה, העזיבה של הבית בגליציה, קשיי הקליטה בארץ, מציאת פרנסה ומגורים והנדודים – תחילה ליפו ועד ההשתקעות בירושלים.

דיוקנו של עגנון על שטר כסף (צילום: באדיבות בית עגנון)

מובלטים מאד הניגודים בין דתיות לחילוניות, בין אנשי הישוב החדש חדורי רוח ההשכלה ושאיפה ליצירת יהודי המתפרנס מעמל כפיו בין היהודי שחי מכספי החלוקה. נציין כי עם הגעתו ליפו חדל עגנון משמירת מצוות, ובירושלים חזר לשמור עליהן שנית. התיאורים הגיאוגרפים של ירושלים מדהימים בדיוקם וכן המחשת ההווי החברתי. שבילי ובתי העיר, היו מאוד נהירים לגיבורו. קומר הרבה לשוטט בשכונותיה של העיר החדשה מחוץ לחומות, וכן בתוככי סמטאותיה של העיר העתיקה. הוא עשה זאת בלווי הכלב בלק, שפגש אותו בסמיכות לבניין הענק בשכונת הבוכרים המכונה "ארמון של משיח" (הניצב עד היום בפארו ברחוב עזרא 19). קומר הצבעי משתמש במכחולו לתאר את פסיפס הדמויות של האוכלוסייה היהודית בירושלים, בדומה לעגנון הסופר העושה זאת בעטו השנונה והחודרנית.

אף כי היצירה "תמול שלשום" אינה ספר היסטורי-מדעי, היא מהווה מקור ידע רב לתיאור היחסים בין אשכנזים וספרדים, להתנגשות בין אנשי הישוב הישן לחדש, וציון התופעות השליליות של החיים מכספי החלוקה, לעומת ניצני הפרודוקטיביזציה, הכל כתוב מתוך אהבה רבה לירושלים. העיר אינה משמשת רק כתפאורה לרומן אלא היא הלב והתוכן של היצירה.

עבור עגנון ירושלים היא מולדתו הרוחנית ומייצגת את הערכים שקיבל בביתו וזיכרון תמידי של ההיסטוריה היהודית. ירושלים היא גם גשמית וגם רוחנית. ירושלים של מטה מתוארת על חסרונותיה ופגמיה, וגם עם מעלותיה. בטקס קבלת פרס נובל אמר עגנון: "מתוך הקטסטרופה ההיסטורית של החרבת ירושלים על ידי טיטוס מלך רומי והגליית ישראל מארצו – נולדתי אני באחת מעיירות הגולה – אבל בכל עת תמיד דומה הייתי כמי שנולד בירושלים".

שילוט רחוב – בית עגנון ברחוב קלזנר (צילום: באדיבות בית עגנון)

עמוס עוז הושפע רבות, בילדותו ובעת ולימודיו האוניברסיטאיים, מיצירותיו של עגנון. בספרו "סיפור על אהבה וחושך", מספר עוז כי יחד עם הוריו היה יוצא רגלית מביתם בכרם אברהם בשבתות, לבקר את פרופ' יוסף קלוזנר אחי סבו, שהתגורר בוויולה קטנה, ממול לביתו של עגנון. קלוזנר ההיסטוריון לא אהד את עגנון, והמעייט בערך יצירתו. עגנון מצידו לא אהב את עודף ההערכה וההתפארות העצמית של ההיסטוריון, אותו כינה בסטירה שכתב בשם הבדוי "ד"ר דוקטור", בסיפורו "בנעוריו ובזקניו". הוריו של עוז שמאוד חיבבו והעריכו את עגנון, בעוזבם את בית הדוד, היו חומקים בגניבה עם עמוס לביקור בביתו. עגנון אהב את הילד הסקרן והפיקח, והתעניין תמיד בהתקדמותו.

פרופ' קלוזנר, אף כי ביתו היה בית ועד למשכילים ומוקד לפעילות דתית, ואף הוצע על ידי מנחם בגין להיות נשיא המדינה לא זכה במותו שביתו ישמר ויוכרז כמרכז תרבותי. הוא היה משוכנע כי ביתו וספרייתו ישמרו לעד, בעיקר לביקורי סטודנטים. ברם, הוא ורעייתו היו חשוכי ילדים ואת ביתם נגסו קבלני נדל"ן – הבניין נהרס – ופינה מקומו למבנה חדיש. יוסף קלוזנר זכה אבל ל"נקמה" יוקרתית, שעם מותו ב-1958, הוסב שם הרחוב בו התגורר, לרחוב על שמו. כך מצא עגנון עצמו מתגורר ברחוב של שכנו הנכבד.

הכותב הוא אדם אקרמן, מחבר הספרים: "101 אתרים בירושלים" ו"ירושלים המסתורית: 99 אתרים חבויים".

מאת: תוכן שיווקי!

מאת: מערכת "כל העיר"

מאת: רפי גמיש

מאת: רפי גמיש

מאת: רפי גמיש

מאת: רפי גמיש

מאת:

מאת: רפי גמיש

מאת: מערכת "כל העיר"

מאת: יוסי ליפקין

מאת: גיא אדרי

מאת: רפי גמיש